

**İMAM HATİP LİSELERİNDE KUR’AN EĞİTİMİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA
(TEKİRDAĞ ÖRNEĞİ)**

Yakup YÜKSEL*

Öz

Bu makale İmam Hatip Liselerinde Kur’an eğitiminin mevcut durumu üzerine yapılmış bir çalışmadır. Çalışmamız Tekirdağ ili merkez İmam Hatip Okullarıyla sınırlı tutulmuştur. Alan çalışmamız, Erkek Anadolu İmam Hatip Lisesi, Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Ortaokul İmam Hatip olmak üzere üç okulda gerçekleştirilmiştir. Amacımız Kur’an eğitiminin önündeki zorlukları tespit etmek, yeni metodlar geliştirmek ve teknik imkanlardan yararlanarak başarıya götürecek unsurlar sunmaktır. Çalışmamız iki aşamadan oluşmaktadır. Birincisi meslek dersleri öğretmenlerine yönelik, ikincisi de öğrencilere yöneliktir. Çalışma anketimiz bütün meslek öğretmenlerine uygulanmış ancak öğrencilerden sadece lise kısmından her seviye için birer sınıf pilot olarak seçilmiştir. Böylelikle gerek meslek dersi öğretmenlerinin gerekse öğrencilerin Kur’an dersiyle ilgili durumları değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Kur’an eğitiminin seviyesi, sorunları ve başarı durumu ele alınacak karşılaşılan zorluklara dikkatler çekilerek birtakım önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmam Hatip Okulları, Kur’an eğitim ve öğretimi, tecvîd, harfler, mahreçler.

* Yrd. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, yyuksel@nku.edu.tr.

A STUDY ON THE EDUCATION OF THE QUR'ANIC RECITATION AT IMAM HATIP HIGH SCHOOLS.

Abstract

This article is a study on the current situation of education in the Qor'an Imam Hatip High Schools. Our study was limited by Tekirdag province in the central Imam Hatip Schools. Our fieldwork, were conducted in three schools, including Male Anatolian Imam Hatip High School, Girl Anatolian Imam Hatip High School and Middle Schools. Our goal is to identify the challenges of Qor'anic education, develop new methods and to provide elements that will lead to success by taking advantage of the technical possibilities. Our work consists of two stages. The first vocational courses for teachers, and the second is for students. Our survey work has been applied to all vocational teachers but the only student chosen as a pilot class for all levels from high school section. Thus, should the situation related to the profession of teachers as well as students of the Qor'an courses were evaluated. Therefore, the level of education of the Qor'an, the success of problems to be addressed and drawing attention to the difficulties encountered will be made some suggestions.

Keywords: Imam Hatip Schools, Qur'an education and training, tajwid, letters and creches.

GİRİŞ

Kur'an eğitimi diğer ilimlerden ayrı bir özellik arz eden durumdur. Çünkü onun harflerinin telaffuzu, sıfatları, ses yapısı diğer metinlerden tamamen farklıdır. Tecvîd ilmi, Kur'an metninin okunuşu başka bir ifadeyle onun lafzını telaffuz esnasında göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Yani tecvîd, Kur'an'a has bir daldır. Belli bir miktarda ezber yapılması zorunluluğunu da katacak olursak Kur'an eğitiminde harfler (mahreç ve sıfat dahil), tecvîd ve ezber olmak üzere üçlü bir şema ile karşılaşmış oluruz. Dolayısıyla

Kur'an okuyan kişi ayetleri tilâvet ederken tecvîdi uygulamak durumundadır. Bu da ayrı bir bilgiyi ve mahareti gerektirmektedir. Uygulamış olduğumuz saha çalışmasında Kur'an eğitimi konusunda gerek dersin hocalarına gerekse bu dersin eğitimini alan öğrencilere değişkenlik arz eden harfler, tecvîd ve ezber soruları sorulmuştur. Bunların değerlendirilmesi yeri geldiğinde yapılacaktır. Kur'an derslerine giren hocaların bu alanda uzman olup olmadıkları, özel bir eğitim alıp almadıkları soruları konumuz açısından oldukça önemlidir. Çünkü dersi veren hocanın ta'lim, tashih-i hurûf ve mehârici hurûf konusundaki uzmanlığı dersin başarısını artıran unsurlar olduğu gibi aksi bir durum da dersin başarı oranını düşüren bir etkidir. Bu bağlamda alanın uzmanı diyebileceğimiz Kur'an ehli hocalar, bir kişinin hafız olmasını bile yeterli görmemiş, baştan sona kadar Kur'an'ı fem-i muhsin¹ denilen uzman hocadan okumasını tavsiye etmişlerdir. Çünkü Kur'an'ı hakkıyla okuma konusunda ilk aşama ta'limli ve tecvîdli okumaktır.

İlahiyat fakültesini tercih eden öğrencilerin çoğunluğu İmam Hatip okullarından mezun olan öğrencilerdir. Bu bakımdan resmi tahsil hayatının son aşaması olan İlahiyat Fakülteleri'ndeki Kur'an eğitiminin başarı ya da başarısızlığı İmam Hatip okullarından bu eğitimi alarak gelen öğrencilerin seviyesiyle doğrudan ilgilidir. Kur'an eğitiminde belli bir standart yakalayabilmemiz için Kur'an eğitimi konusunda bu iki kurumun bilgi alışverişinde bulunması, sorunların tespiti için ortak çalışma yapılması ve çözüm yolları aranması bizleri başarıya götürecektir. Sorunu ilk baştan tespit etmek ve birbirimizin tecrübelerinden yararlanmak Kur'an eğitiminin kalitesini yükseltecektir. Örneğin İlahiyat fakültelerine gelen öğrenciler arasında İmam Hatip mezunu olduğu halde Kur'an'ı okuyamayan, tecvîdi tanımayan, birkaç küçük sûre hariç hiçbir ezberi olmayan, harflerin mahreçleri konusunda asgari bilgileri dahi bilmeyen öğrenci profili ile karşı karşıya bulunmaktayız. Eğitim açısından çok önemli olan bu

¹ Dudak ta'limi almış, harfleri ve mahreci iyi bilen, Kur'an'ı usûlüne uygun bir şekilde okuyan kişi ve eğitimli bir ağız ifade eden kavramdır.

temel bilgi yoksunluğu bizim de başarımızı olumsuz yönde etkilemektedir. Fakültelerde temel bilgilerden ziyade genel bir Kur'an kültürü, okuma sanatı, güzel Kur'an okuma becerisi, asgari düzeyde ana makamları uygulama kabiliyeti, zorunlu olan ezber yerlerini kuvvetlendirme çalışmaları, vakıf ve ibtidâ gibi bilgiyi gerektiren konular üzerinde yoğunlaşabilmemiz için bahsi geçen zaruri bilgilerin İmam Hatip Liselerinde verilmesi gerekmektedir.

I. Kur'an Eğitiminin Önemi

Kur'an Allah tarafından Cebrail (a.s) vasıtasıyla Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilmiş ilahi bir kitaptır.² Hem lafız hem de mana olarak Allah'a ait bir metin olduğu için onun gelişigüzel bir okunuşu yoktur. Arapça harflerden oluşan ve kendi mahreçlerinden telaffuzu, kalınlık incelik gibi sıfatları, idğam ifha ve benzeri tecvid kuralları olan Kur'an'ın kendine özgü bir okunuşu vardır. Kıraat ya da tilâvet diyebileceğimiz bu okuyuş biçimi ilk Kur'an muallimi olan Hz. Peygambere kadar dayanmaktadır.³

*Kur'an'ı yavaş yavaş, tane tane oku*⁴ ayeti bazı alimler tarafından tecvîd olarak yorumlanmıştır. Her ne kadar ayetin indiği dönemde diğer ilim dalları gibi tecvîd diye bir ilim dalı olmadığı bilinen bir gerçek ise de Kur'an'ın, Hz. Peygamber tarafından yukarıda meâlini verdiğimiz ayetin ruhuna uygun bir şekilde açık açık okunduğu bilinmektedir. Örneğin bu ayetin tefsirinde Zemahşerî (ö.538/1143), Kur'an okuyan kişinin mutlaka onu tecvîdli okuması gerekir şeklinde bir yorum yapmıştır.⁵ Hz. Ali'ye bu ayette geçen *tertîl* kelimesinin anlamı sorulduğunda onun; "harflerin tecvîdidir"⁶ şeklinde cevap vermesi de manidardır. Yine bu ayetin tefsirinde

² Mennau'l-Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1993, s.21.

³ Buhari, *Fezâilu'l-Kur'an*, 29; Tirmizi, *Kıraat*, 1.

⁴ Müzzemmil 73/4.

⁵ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki 'Tenzil ve Uyuni'l-Akâvil fi Vücuhi 't-Te'vil*, Beyrut:Darulfikr, ts., III, 281.

⁶ Hafız Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b.Cezeri, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Beyrut: Darulfikr, ts., I,209.

Kurtubî (ö.671/1273), harfler birbirine karışmayacak şekilde okunmalı yorumuyla tecvîde işaret etmiştir.⁷ Sahabeden her birinin bugünkü anlamda öğrendiğimiz ve uygulamaya çalıştığımız tecvîd kurallarının tamamını hakkıyla yerine getirdiklerini söylemek zordur. Fakat Hz. Peygamberin, Ebu Musa el-Eş'ari, Übeyy b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ud gibi Kur'an'ı çok güzel okuyan ashabını övmesi, insanları usûlüne uygun bir şekilde Kur'an okumaya teşvîk olsa gerektir.⁸

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Hz. Ali'ye tertil nedir? diye sorulmuş o da: "Harflerin tecvidi ve vakıf yerlerini bilmektir" cevabını vermiştir.⁹ Kur'an'ı tecvîdsiz okumaya kıraat alimleri müsaade etmemişlerdir. Bu ilmi bilenlerin onu uygulamaları farz olduğu gibi bilmeyenlerin de öğrenmeleri gerektiğinin altını çizmişlerdir.¹⁰ Kur'an-ı gelişi güzel okumanın adını ise hezreme¹¹ olarak isimlendirmişlerdir.¹² Böyle okumaya tahlîl¹³ de demişlerdir.¹⁴

II. Kur'an'ın Tilâvet Şekilleri

Araştırma konumuz Kur'an eğitimi olduğu için kısaca da olsa Kur'an okuyuş şekillerinden bahsetmek faydalı olacaktır. Kıraat alimlerine göre Kur'an'ın üç türlü okunuş şekli vardır. Kur'an'da ki uzatma ölçülerinin miktarı ve okuyucunun seçtiği okuyuş seyrine göre bu okuyuş türleri değişkenlik arz eder. Bunları şöyle sıralamamız mümkündür.

⁷Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kuran*, Beyrut 1993, XI,323.

⁸ Bkz. İbn Mace, *Sünen (Mukaddime)*, 2.

⁹İbn Cezeri, *et-Temhid fi İlmi't-Tecvid*, Beyrut 1989, s.59; Fikri Aksoy, *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Âdâbı*, İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1970, s.22.

¹⁰ İbn Cezeri, *en-Neşr*, s.6.

¹¹ Düzensiz ve karmakarışık demektir. Bkz. Zemahşeri, *Keşşaf*, IV,175.

¹² Ali Rıza Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1957, s.9.

¹³ Bozmak, karıştırmak demektir.

¹⁴ Sağman, *Tecvîd*, s.9.

2.1.Tertil/Tahkik: Kur'an'ın en ağır/yavaş okunuş şeklidir.¹⁵ Kur'an harflerinin tane tane, mahreç ve sıfatlarına dikkat edilerek düzgün bir şekilde tilâvet edilmesine tahkik veya tertil okunuş denmektedir.¹⁶ Bu okuyuş seyrinde medd-i tabii'ler bir elif,¹⁷ medd-i munfasıl ve muttasıl, medd-i lazım, medd-i arız, dört, medd-i lîn'ler üç elif miktarı uzatılır. İhfa, idğam, ğunne ve iklâb gibi sıfatlar da bir buçuk elif miktarı uzatılır.¹⁸ Her ne kadar tahkik ve tertil okuyuşlarda med, ihfa, idğâm ve benzeri kuralların ölçüleri aynı olsada mahiyet itibariyle farklı olduğunu ileri sürenler de vardır. Tahkik okuyuş ta'lim ve temrin için, tertil ise okunan ayetleri tedebbür ederek, ders ve ibret içerikli bir okumadır. Buna göre birincisi öğretime yönelik, ikincisi ise okunanı düşünüp anlamaya yönelik bir faaliyettir.

2.2.Tevdir: Tilâvette orta okuyuşun adıdır.¹⁹ Bu okuyuş seyrinde ise medd-i tabii'ler bir elif, medd-i munfasıl iki-üç elif, muttasıl üç elif, medd-i lazım dört elif, medd-i arız iki- üç elif, medd-i lîn'ler iki elif miktarı uzatılır. İhfa, idğam, ğunne, iklâb ve benzeri sıfatlar da bir elif miktarı uzatılır.²⁰

2.3. Hadr: En hızlı okuma biçimidir.²¹ Bu okuyuş seyrinde ise medd-i tabii'ler bir elif, medd-i munfasıl bir elif, muttasıl iki elif,

¹⁵ Muhammed Izzi el-Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid fi İlm-i'l-Kıraati ve't-Tecvîd*, Dimeşk: Daru'l-Hayr, 1991, s.20; Aksoy, *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Âdâbı*, s.55.

¹⁶ el-Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*,s.20; Ünlü, *Kur'an'ı Kerim'in Tecvîdi*, Ankara: MEB Yayınları 1983, s.174.

¹⁷Bir elif miktarı:İki hareke miktarı kadardır. İki fetha miktarı olduğunu söyleyenler de vardır. Bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, VIII,5428. İki hareke okunması veya yazılması kadar geçen süre ya da elif yazacak kadar veya elif okuyacak kadar geçen süre demektir. Bkz. *Kifâyetü'l-Müstefid*, s. 24.

¹⁸ Atıyye Kabil Nasr, *Ğayetü'l-Mürîd fi İlm-i't-Tecvîd*, Riyad: Mektebetülhameyn, 1981, s. 17-19; Aksoy, *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Âdâbı*, s.55.

¹⁹ el-Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefid*,s.21;Aksoy, *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Âdâbı*, s.56.

²⁰ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s.327.

²¹ Ravza Cemal Husari, *el-Menhelü'l-Müfîd fi Usûli'l-Kıraati ve't-Tecvîd*, Dimeşk: Darulkelim, 2005, s.34-35; Aksoy, *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Âdâbı*, s.57.

medd-i lazım dört elif, medd-i arız bir elif, medd-i lîn'ler bir elif miktarı uzatılır. İhfa, idğam, ğunne, iklâb ve benzeri sıfatlar da okuyucunun maharetiyle ihlal edilmeden okunmalıdır.

Gerek İmam Hatip Okullarında gerekse İlahiyat Fakültelerinde yukarıda işaret etmiş olduğumuz Kur'an okuma şekilleri öğrencilere öğretilmektedir. Ne var ki bu kurumlarda öğrenci sayısının fazla olması dolayısıyla en çok tercih edilen okuyuş biçimi ise üçüncü şekil olan hadr usûlüdür. Bütün öğrencileri tek tek dinleme, verilen ezberlerin geri dönüşümü ve sorumlu oldukları yüzünden okuma sayfalarını takip etmek ancak hadr usûlü ile sağlanabildiğinden bu okuyuş tarzı yaygın olarak kullanılmaktadır. Hemen şunu belirtelim ki hızlı olan bu okuyuş şeklinde öğrencilerin çoğu tecvîd kurallarını ihlal ettikleri için Kur'an'ı doğru düzgün okuyamamaktadırlar. Dolayısıyla hadr usûlü ile de okunmuş olsa, okunan ezberlerin ve yüzünden okunan sayfaların kuralına uygun olarak tilavetini sağlamak Kur'an hocalarının en çok dikkat etmeleri gereken bir husustur. Bu anlamda öğrencilerin hatalı okuyuşları belirtilmeli, doğru olanı gösterilmeli ve tecvîdi ihlal etmelerine izin verilmemelidir.

III. İmam Hatip Liselerinde Kur'an Eğitimi

İmam Hatip Liselerinde Kur'an Eğitimi konusuna başlamadan önce İmam Hatip okulları hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

3.1. İmam Hatip Okullarının Tarihi Geçmişi

Konumuz İmam Hatip Okulları özelinde olduğu için bu okulların tarihi seyrini de kısaca Cumhuriyet döneminden itibaren ele almak istiyoruz. İlk defa İmam Hatip okulları Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulünden sonra 1924 yılında öğrenim süresi dört yıl olan toplam yirmi dokuz adet olarak açılmıştır.²² 1924-1925 Eğitim-

²²Nahit Dinçer, *1913'den Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, İstanbul:Yağmur Yayınevi, 1974, s.32-33;Ahmet Ünsür, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s.139.

Öğretim yılında bazı yerlerdeki İmam Hatip Okullarındaki öğrenci sayısının azlığı ileri sürülerek mesnetsiz iddialarla kapatılarak bu sayı yirmi altıya indirilmiştir. Bir sonraki eğitim öğretim yılında ise bu rakam yirmiye inmiş ve nihayet 1926-1927 Eğitim-Öğretim yılında sadece İstanbul İmam Hatip ve Kütahya İmam Hatip Okulları hariç diğer bütün okullar kapatılmıştır.²³ 1929-1930 ders yılında bu okullar da kapatılarak bütün İmam Hatip okulları lağvedilmiştir.²⁴

Biz bu makalemizde adı geçen okulların kapatılma gerekçeleri veya nerelerde bu okulların açıldığı konusu üzerinde duracak değiliz. Makalemizin asıl konusu Tekirdağ özelindeki İmam Hatiplerde Kur'an eğitimi üzerine bir araştırma olduğu için bu konuya ağırlık vereceğimizi belirterek İmam Hatip Okullarının tarihiyle ilgili detaylı bilgi elde etmek isteyenlerin vereceğimiz kaynaklara müracaat etmelerini tavsiye ederiz.²⁵ Ancak 1930 ila 1951 yılları arasında yirmi yıllık bir zaman diliminde dini eğitim müesseselerinin olmaması Ülkede ciddi sıkıntılara neden olduğunu belirtmemiz gerekir. Halk dini konularda alanında uzman olmayan kişilerden din adına bilgi almak zorunda kalmış hatta gün gelmiş ki vefat eden kişilerin cenazelerini kaldıracak din adamı aranır olmuştur.²⁶ Halkın yoğun talebi ve görülen lüzum üzerine 13.10.1951 tarih ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu Kararı²⁷ ile ilkokula dayalı birinci devresi dört,

²³ Ahmet Ünsür, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri* İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974, s.140.

²⁴ Dinçer, *İmam Hatip Okulları Meselesi*, s.33.

²⁵ Nahit Dinçer, *1913'den Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974; Mustafa Öcal, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de din Eğitimi ve Öğretimi*, *Uludağ ÜİFD*, cilt:VII, sayı:7, Bursa 1997, s.241-268;Halis Ayhan, "İmam Hatip Lisesi", *DİA*, XXII, 191-194, İstanbul 2000; Ahmet Ünsür, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005;Abdullah Manaz, *Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, İstanbul 2008;İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, İstanbul:Dergah Yayınları, 2009; Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011; Elisabeth Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri*, çev. Gamze Türkoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

²⁶ Dinçer, *İmam Hatip Okulları Meselesi*, s.45.

²⁷ İlk İmam Hatipler "Müdürler Komisyon Kararı" ile açılmıştır.

ikinci devresi üç yıllık olan ve bir bütün teşkil eden yedi yıllık İmam Hatip Okulları açılmaya başlanmıştır.²⁸

1958 yılına kadar yeniden açılan İmam Hatip Okullarının sayısı on sekize yükselmiş, 1958 yılından 1961 yılına kadar bu İmam Hatipler Orta Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak fonksiyonlarını icra etmişlerdir.²⁹ 1951 yılından itibaren İmam Hatip Okullarının artışı ve buna bağlı olarak öğrenci sayılarının da artışı gözlenmiştir. Bu artışın en önemli nedenleri ise uzun bir süreden beri ülkede din eğitiminin yapılamaması, vatandaşların İmam Hatip Okullarına olan güveni, bu okullardan mezun olan öğrencilerin toplum nezdinde kabul görmesi, bazı politik nedenler ve çeşitli vakıflar, dernekler tarafından desteklenir olması olarak görülmektedir.³⁰ Her ne kadar bu okullar halk tarafından büyük bir teveccüh görse de 1960'lı yıllardan sonra İmam Hatip okullarının sayısına ve müfredatına yetkililer tarafından daima müdahaleler yapılmıştır. Örneğin, Milli Eğitim planının hazırlanması ile görevli bir komisyon, 5-24 Eylül 1960 tarihleri arasında Ankara'da, 5-11 Ekim 1960 tarihleri arasında da İstanbul'da toplanarak bu okullar hakkında bir rapor sunmuşlardır. Bu raporda öğrenci yeter sayısı olmayanların kapatılması, bu okulların ortaokula dayalı olması, müfredat programlarının ıslah edilmesi, bütün öğretmenlerin seçkin üniversite mezunları arasından seçilmesi gibi kararlar alınmıştır.³¹ Bu kararlarda olumlu teklifler olduğu gibi ön yargıya dayalı yaklaşımların olduğu gözden kaçmamaktadır. Bütün bunların yanı sıra 1971-1973 yıllarında İmam Hatip Okullarının orta kısmının kapatılması için muhtelif çalışmalar yapılmıştır.

İmam Hatip Okulları açıldığı ilk dönemde resmi olarak Özel Okullar Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüştür. 1958-1961 yılları arasında Ortaöğretim Genel Müdürlüğü tarafından 1961 yılından itibaren ise Din Eğitimi Müdürlüğü bünyesinde varlığını

²⁸ Dinçer, *İmam Hatip Okulları Meselesi*, s.65.

²⁹ Dinçer, *İmam Hatip Okulları Meselesi*, s.66.

³⁰ Ünsür, *İmam Hatip Okulları Meselesi*, s.172.

³¹ Dinçer, *İmam Hatip Okulları Meselesi*, s.73-74.

devam ettirmiş ve 1964 yılında isim değişikliğine gidilerek bu kurumun adı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü olmuştur. 1983'te ise Din Öğretimi Genel Müdürlüğü şeklinde son halini almıştır.³² Bu okulların ismi ilk başta İmam Hatip Okulları şeklinde devam etmiş, ancak 1973 yılından itibaren İmam Hatip Liseleri şeklinde bir isim değişikliğine gidilmiştir.³³

İmam Hatip Liselerinin kısaca tarihi seyrini bu şekilde verdikten sonra özellikle 28 Şubat krizi olarak bilinen sürece de işaret etmek gerekir. Bu okullar kurulduğu tarihten itibaren birçok kısıma tabi tutulmuş ve en son darbe de 28 Şubat hamlesiyle yapılmıştır. Hem İmam Hatip Liselerini hem de İlahiyat Fakültelerini derinden etkileyen yaptırımlar bu süreçle olmuştur. Benzer çalışmalarda da aynı konuya dikkatlerin çekilmesi 28 Şubatın özellikle Kur'an ve hafızlık eğitimini olumsuz yönde etkilediğinin bir göstergesidir.³⁴ Başörtüsü meselesinin yanı sıra İlahiyatların kontenjan kısıtlamasına gidilirken İmam Hatip Liselerinin de orta kısımları sekiz yıllık kesintisiz eğitim formülüyle bir daha açılmamak kaydıyla 1997'de kapatılmıştır. İmam Hatip Liselerinden mezun olan öğrencilerin özlük hakları daraltılmış, katsayı problemi çıkmış ve adeta İlahiyat Fakülteleri dışında herhangi bir bölüme gitme imkanları ellerinden alınmıştır. 2011 yılında katsayı zulmüne son verilerek bu okullardan mezun olan öğrencilerin diğer fakültelere girmelerinin önündeki engel kaldırılmıştır. Nihayet 2012 yılında da İmam Hatip Liselerinin orta kısımları tekrar açılmıştır.

3.2. İmam Hatip Orta Okullarında ve Liselerinde Kur'an Eğitimi (Tekirdağ Örneği)

Bu çalışmamızın omurgasını oluşturan kısım İmam Hatip Okullarında yapılan Kur'an eğitimi hakkında düzenlenen ankettir. Araştırmamızda iki yönlü anket uyguladık. Birincisi İmam Hatip Orta Okullarında ve Liselerinde görev yapan Kur'an hocalarına, ikincisi ise

³² Ünsür, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, s.156-157.

³³ Ünsür, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, s.178.

³⁴ Mustafa Kılıç, "İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'an Eğitimi Üzerine Bir Araştırma", *MÜİFD*, , cilt:47, s. 69-106, İstanbul, 2014.

Lise kısmında okuyan öğrencilere yöneliktir.³⁵ Sadece lise kısmında okuyan öğrencilerin seçilmesindeki neden ise 28 Şubat döneminde kapanan ve sekteye uğrayan İmam Hatip Ortaokullarının eğitimi sürdürememesi ve henüz açılan orta kısım öğrencilerinden sağlıklı bir dönüt alamama düşüncesine dayanmaktadır. Makalenin hacminin fevkinde olacağından hareketle lise kısmında okuyan öğrencilerin tamamına anket uygulanmamış fakat genel bir kanaati de verecek çıkarımla tüm sınıflardan birer şubeye uygulanmıştır. Araştırmamızın temel hedefi ise İmam Hatip Okullarında görev yapan Kur'an hocalarının alanla ilgili eğitim durumlarını ölçmek, dersin fiziki yapısıyla ilgili kanaatlerini almak ve öğrencilerin Kur'an derslerindeki ilgi ve becerilerini ortaya koymaktır. Aynı şekilde öğrencilere yönelik yapılan çalışmada da temel hedef Kur'an dersine karşı ilgilerini ölçmek, zorlandıkları yönleri tespit etmek ve okul öncesine dayanan Kur'an eğitim seviyelerini belirlemektir.

Yaptığımız bu çalışmada gönüllülük esasına dayalı anket metodu kullanılmıştır. Çalışmamıza on sekizi öğretmen, iki yüz dokuzu öğrenci olmak üzere toplam iki yüz yirmi yedi kişi katılmıştır. Anketimizde öğretmenlere yönelik cinsiyet, hafızlık durumu, meslekteki tecrübe, Kur'an eğitim seviyesi (özel dersler alıp almadıkları), haftalık ders saati, ders saati yeterli değilse önerileri, derste örnek okuyuş yapıp yapmadıkları, öğrencilerin derse katılımı, Kur'an dersinde karşılaştıkları sorunlar, öğrencilerin Kur'an dersinde en çok zorlandıkları durum olmak üzere on soru yöneltilmiştir. Öğrencilere, Kur'an eğitiminin önemi, haftalık ders saati yeterliliği, değilse önerilerinin olup olmadığı, Kur'an eğitimi geçmişlerinin mevcudiyeti, Kur'an dersini sevip sevmedikleri, takviye dersine ihtiyaç duyup duymadıkları, Kur'an dersinde zorlanıp zorlanmadıkları, ders dışı Kur'an dinleme, Tecvid konularını tanıma, Kur'an dersine alanında uzman hocanın girip girmediği, okunacak yerlere önceden hazırlık gibi on soru yöneltilmiştir. Elde ettiğimiz

³⁵ Tekirdağ Erkek İmam Hatip Lisesi, Tekirdağ Kız İmam Hatip Lisesi, Tekirdağ İmam Hatip Ortaokulu.

materyaller SPSS programına aktarılmış çıkan sonuçlar analiz yöntemiyle sınıflandırılarak yüzdeler oluşturulmuştur. Somut örnek olması açısından ilk önce öğretmenlere yönelik sorulan sorulardan birkaç tanesini şekilsel olarak vermek istiyoruz.

Tablo-1: Öğretmenlere ilk soruda cinsiyetleri sorulmuştur.

Cinsiyet	Katılım	Yüzde	Yüzdeler Dağılımı	Toplam Yüzdeler
Erkek	6	33,3	33,3	33,3
Bayan	12	66,7	66,7	100,0
Toplam	18	100,0	100,0	

Yukarıdaki veriye göre on sekiz öğretmenden on ikisi bayan, altısı erkek cevabını vermiştir. Buna göre Tekirdağ İmam Hatip Orta ve Liselerinde görev yapan Öğretmenlerden %33'ü erkek, % 66,7'si ise bayan öğretmenden oluşmaktadır. Erkek öğrencilerin Kur'an derslerine giren öğretmenlerden biri erkek, diğerlerinin tamamı bayan, kız öğrencilerin Kur'an derslerine giren öğretmenlerin ise altısı bayan, ikisi de erkek öğretmenlerden oluşmaktadır.

Tablo-2: Hafızlık durumu

Hafızlık	Katılım	Yüzde	Yüzdeler Dağılımı	Toplam Yüzdeler
Hayır	18	100,0	100,0	100,0

Elde edilen veriye göre üzümlere belirtelim ki hafızlık durumu sorusuna ankete katılan bütün öğretmenler hayır cevabını vermişlerdir. Bu konunun izahını yöneltmiş olduğumuz meslekteki tecrübe sorusuna verilen cevapla değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Meslekte kaç yıllık öğretmen olduklarını ortaya çıkarmak için yöneltilen soruya ankete katılanların %77,8'i 1 ila 5 yıl cevabını, %22,2'i ise diğer şıkları işaretlemişlerdir. Bu da göstermektedir ki 28 Şubat döneminde hafızlık yaptıran müesseselere yapılan baskılar ve bu kurumların kapatılması Kur'an hocaları arasında hafız bulunmamasının en önemli faktörlerindedir.

Tablo-3: Örnek okuyuş yapıp yapmadıkları

Örnek okuyuş	Katılım	Yüzde	Yüzdelerik Dağılım	Toplam Yüzdelerik
Her zaman	6	33,3	35,3	35,3
Ara sıra	10	55,6	58,8	94,1
Hiçbir zaman	1	5,6	5,9	100,0

Kur'an eğitimi teorikten ziyade pratiğe dayalı bir eğitimidir. Aynen bir müzik öğretmenin öğrencilere doğru sesi vermesi, işaretlere dikkat etmelerini göstermesi gibi Kur'an eğitimi de bu dersi veren hocanın harflerin doğru telaffuzu ve istenen düzeyde Kur'an tilâvetinin sağlanması için zorunludur. İlahiyat Fakültemize gelen öğrencilerin İmam Hatip Okullarında almış oldukları Kur'an eğitimi konusunda bazı talebelerle yapmış olduğumuz mülakatlarda Kur'an hocalarının kendilerine hiç örnek okuyuş yapmadığını hatta öğretmenlerinin sesini hiç duymadıklarını belirten öğrencilerle karşılaşmaktayız. Aslında yukarıdaki veri de durumu gözler önüne sermektedir. Derslerde örnek okuyuş yapar mısınız sorusuna ankete katılanların %5,9'unun hiçbir zaman şeklinde cevap vermesi üzerinde

düşünülmesi gereken bir husustur. Kur'an gibi sese ve örnek okuyuşa dayanan bir dersin hocası mutlaka öğrencilerine okunacak yerleri buna ezberler de dahil olmak kaydıyla mutlaka önceden örnek olarak okuması gerekmektedir. Bu anlamda öğrenci doğru telaffuzu işitmiş olacak ve yanlış okumaktan kurtulacaktır. Ayrıca hocasını taklit ederek Kur'an okuma becerisini geliştirecektir.

Verdiğimiz bu örneklerden sonra öğretmenlere yönelik sorulan sorulara verilen cevapların yüzdelerinin toplu olarak şu şekilde verebiliriz. Cinsiyet sorusuna %66,7'si bayana, %33,3'ü erkek, hafızlık durumuna %100'ü hayır, Kur'an eğitim durumuna %72,2'si okul eğitimi, %22,2 kendi özel gayreti, %5,6'sı özel eğitim cevabını vermiştir. Kur'an eğitimi sadece okullarda alınan eğitimle yeterli olmamaktadır. Diğer sanat dallarında olduğu gibi Kur'an konusunda da uzmanlaşmak isteyenler mutlaka özel eğitim almaları gerekmektedir. Örnek okuyuş sorusuna % 33,3'ü her zaman, %55,6'sı ara sıra, %5,9'u hiçbir zaman, yine Kur'an ders saatinin yeterliliği konusunda % 61,1'i yetersiz, öğrencilerin Kur'an derslerine sevecek katılmalarına %33,3'ü sevecek, ders saatinin yetersiz olduğuna %61,1 yetersiz, öğrencilerin Kur'an derslerinde en çok zorlandıkları alan konusuna %22,2'si harfler, %22,2'si tecvid, %5,6'sı yüzünden okuma ve %44,4'ü ise ezber cevabını vermişlerdir.

Öğrencilere yöneltilen sorular hususunda da birkaç tablo örneği vermek sonuç açısından önemli olacaktır.

Tablo-1: Kur'an eğitiminin geçmişi

Eğitim çağı	Katılım	Yüzdeler	Yüzdeler Dağılım	Toplam Yüzdeler
Okul öncesi	79	37,8	37,8	37,8
İlkokul çağında	74	35,4	35,4	73,2

Ortaokul çağında	36	17,2	17,2	90,4
Lise çağında	20	9,6	9,6	100,0
Toplam	209	100,0	100,0	

Öğrencilerin Kur'an dersiyle ne zaman tanıştıklarını öğrenmek için yöneltilen soruya yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi %37,8'i okul öncesi, %35,4'ü ilkökuller çağında, %17,2'si Ortaokul çağında ve %9,6'sı lise çağında cevabını vermişlerdir. Kur'an-ı Kerim Müslümanların hem inanç hem de ibadet kitabı olduğu için dindar ailelerin çocuklarının erken dönemde Kur'an'la tanışmaları bilinen bir gerçektir. Aslında anketimizde okul öncesi şeklinde verilen cevabın yüzdelik dilimi bu anlamda memnuniyet verici değildir. İdeal olanın ise yüzde yüz olmasa bile yüzde doksanlar civarında olması gerekirdi.

Tablo-2: Kur'an dersinde zorlandığınız konular hangisidir?

Zorlandıkları konu	Katılım	Yüzdelik	Yüzdelik Dağılım	Toplam Yüzdelik
Harflerin mahreçleri	27	12,9	13,4	13,4
Tecvid konusu	117	56,0	58,2	71,6
Yüzüne okuma	11	5,3	5,5	77,1
Ezber	46	22,0	22,9	100,0
Toplam	201	96,2	100,0	

Kur'an dersinde öğrencilerin en çok zorlandıkları hususun Tecvid konusu olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Öğretmenlere, öğrencilerin Kur'an derslerinde en çok zorlandıkları alan konusunun

hangisi olduğu sorulduğunda %22,2'si harfler, %22,2'si tecvid cevabını vermiş olmaları, iki konu üzerinde öğrencilerin zorlandıklarını göstermektedir. Bu durum bizim bir problemle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Harfler ve tevcîd konusu öğrencilerin en çok zorlandıkları alan olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında tecvîd konusu öğrencilerin zorlandıkları alan olmaktan çıkarılabilir. Çünkü tecvîd, Kur'an'ı güzel okumanın aracı olan bilgileri içeren bir ilimdir. Asıl olan ise Kur'an'dır. Bu bakımdan öğrencilere tecvîd konuları gösterilirken basitleştirerek öğretilmelidir. Teorik bilgi olmadan pratik, pratik bilgi olmadan teorik eksik olacaktır. Dolayısıyla her ikisi birden yürütülmelidir. Yapılan tanımlar sade ve öğrencinin anlayacağı dilde olmalıdır. Örneğin ihfâ konusu birçok öğrencinin pratikte uygulamakta sıkıntı çektiği bir konudur. Bir de bunun tecvîd kaynaklarında tanımı vardır ki bunu anlamaları mümkün değildir. O tanım ise şöyledir. İhfâ izharla idğâm arası, şeddeden uzak ve ğunneli bir haldir. Aslında bu tanım izhar nedir? idğâm ne dir? şeklinde başka tanımları da içerisinde barındırmaktadır. Halbuki ihfâ bir harfin zatını gizleyip sıfatını göstermektir şeklinde yapılırsa hem sade hem de anlaşılır bir tanım olacaktır. Çünkü ihfâ konusunda sakın nûn gizlenmekte onun sıfatı olan ğunne ise gösterilmektedir. Yine tecvîd konusunda harflerin hems, cehr, şiddet, gibi sıfatları İmam Hatip öğrencilerine verilecekse detaylı bir şekilde verilmemelidir. Kıraat kaynaklarındaki tafsilata ve tartışmalara kesinlikle girilmemelidir.

Tablolarda verdiğimiz örneklerden hariç öğrencilerin diğer sorulara verdikleri cevapları özet olarak şöyle verebiliriz. Kur'an eğitiminin önemine %85,6'sı çok önemli, %11,5'i önemli, %2,4'ü kısmen ve %1'i de katılmıyorum, okulda aldığınız eğitim yeterlidir sorusuna %50,2'si yeterli, %15,3'ü yetersiz, %28,7'si yetersiz ve %4,8'i ihtiyaç vardır cevabını vermiştir. Kur'an dersini seviyor musunuz sorusuna %50,2'si çok seviyorum, %42,1'i seviyorum, %2,9'u sevmiyorum ve %4,8'i de kısmen şeklinde yanıtlarken, ders dışı Kur'an dinler misiniz sorusuna %14,4 çok sık dinlerim, %73,7'si

ara sıra, %9,1'i dinlemem ve %2,9'u da hiçbiri cevabını vermiştir. Keza, Kur'an dersini alanında uzman hocadan mı alıyorsunuz sorusuna %54,1'i alanında uzman, %26,3'ü iyi, %17,7'si normal ve %1,9'u da alan hocası olmadığı, okuyacağınız yerlere önceden hazırlanıyor musunuz sorusuna %44'ü hazırlanıyorum, %21,5'i hazırlanmıyorum, %10'u dersle yetiniyorum ve %24,4'ü de kısmen yanıtını vermişlerdir.

Bu veriler öğrencilerin Kur'an dersindeki performanslarını ortaya koyması bakımından önemli verilerdir. Hatta yüzdeler dilim olarak %2,9 az da olsa bazı öğrencilerin Kur'an dersini sevmediklerine dair cevap vermeleri manidardır. Bu araştırma neticesinde verilen cevapların objektif olduğu düşüncesinden hareketle gerek İmam Hatip Okulları Kur'an öğretmenleri ve gerekse İlahiyat Fakülteleri Kur'an hocaları olarak üzerinde yeniden düşünmemiz gereken sonuçlar olduğu kanaatini ortaya çıkarmıştır.

Sonuç ve Teklifler

Bu makalemizde İmam Hatip Okullarında Kur'an eğitimi konusunda Tekirdağ örneği bağlamında hem Kur'an derslerine giren hocalara hem de öğrencilere yönelik bir anket çalışması yaptık. Birinci kısımda İmam Hatip Okullarının tarihçesi ve kısaca da olsa Kur'an eğitimi konusunu işledik. İkinci bölümde ise İmam Hatip okullarında Kur'an eğitiminin profilini gösteren bir çalışma yaptık. Tekirdağ örneği düzleminde Tekirdağ Erkek İmam Hatip Lisesi, Tekirdağ Kız İmam Hatip Lisesi ve Tekirdağ Ortaokul İmam Hatip okulları olmak üzere üç okulda anketimizi düzenledik. Amacımız İlahiyat fakültelerinin en çok öğrenci kaynağı olan İmam Hatip okullarındaki Kur'an eğitim seviyesini anlamak, problemlerini tespit etmek ve çözüm olması bakımından tekliflerde bulunmaktır.

Çalışmamız neticesinde Kur'an öğretmenlerine düzenlenen anketin sonucu şöyledir. Cinsiyet sorusuna %66,7'si kız, %33,3'ü erkek, hafızlık durumuna %100'ü hayır, Kur'an eğitim durumuna %72,2'si okul eğitimi, %22, 2 kendi özel gayreti, %5, 6'sı özel eğitim

cevabını vermiştir. Örnek okuyuş sorusuna % 33,3'ü her zaman, %55,6'sı ara sıra, %5,6'sı hiçbir zaman, yine Kur'an ders saatinin yeterliği konusunda % 61,1'i yetersiz, öğrencilerin Kur'an derslerine severek katılmalarına %33,3'ü severek cevabını, ders saatinin yetersi olduğuna %61,1 yetersiz, öğrencilerin Kur'an derslerinde en çok zorlandıkları alan konusuna %22,2'si harfler, %22,2'si tecvid, %5,6'sı yüzünden okuma ve %44,4'ü ise ezber cevabını vermişlerdir.

Bu sonuçlara göre Kur'an öğretmenlerinden hiçbirinin hafız olmaması ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Sorularımıza cevap veren öğretmenlerin çoğunun 1 ila 5 yıllık olmaları bu cevabın olumsuz olmasını anlamamız konusunda 28 Şubat kıyımının büyük payı olduğunu göstermektedir. Ayrıca öğretmenlerin %5,6'sının derslerde hiç örnek okuyuş yapmamaları Kur'an dersinin yapısıyla uyuşmayan bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Öğrencilerin birçoğunun Kur'an harflerinde ve tecvîd konusunda zorlandıklarını belirtmeleri ise ayrı bir sorun teşkil etmiştir. Araştırmaya konu olan bu anketimiz neticesinde Kur'an eğitimi konusunda İlahiyat hocaları ile İmam Hatip Okullarında görev yapan öğretmenlerin karşılıklı bilgi paylaşımı ve tecrübe aktarımının gerekli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Özellikle öğrencilerin harfler ve tecvîd konusunda zorlandıkları gerçeğinden hareketle bu iki konunun ele alınıp problemi ortadan kaldıracak ya da asgari seviyeye indirecek çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu konuda Kur'an hocası olarak İlahiyat fakültelerinin hazırlık sınıflarında uyguladığımız basitten zora doğru bir hedef gözetilmesi teklifinde bulunmak istiyorum. Bu bağlamda ilk aşama olarak eğitimin ilk haftalarının tamamen harflerin mahreç çalışmasına ayrılması ve basit dualar üzerinde örnek alıştırılmalar yapılması gereklidir. Bu çalışmanın bizzat Kur'an hocası tarafından seslendirilerek ve sınıfta koro halinde bütün öğrencilerin katılımı sağlanarak yapılmalıdır. Öğrencilerde harflerin mahreç ve sıfat uygulaması yerleşinceye kadar bu çalışmalar tekrar edilmelidir. Öğrencilerin en çok zorlandıkları harfler tespit edilmeli ve onlara daha çok zaman ayrılmalıdır. İkinci aşama olarak ise tecvîd dersleri

basitleştirilerek anlatılmalı zor tanımlardan kaçınılmalıdır. Hatta teorik bilgilerden ziyade pratik uygulamalara ağırlık verilmelidir. Dersi veren öğretmen sevecen davranmalı, ortaya çıkan hatalara karşı sabırlı olmalı ve gerekirse her öğrencinin okuyuşunu bir çetele halinde tutarak zorlandıkları alanı iyice tespit etmelidir. Harflerin sıfatları gibi zor ve sıkıcı konular ileriki tarihlere bırakılmalı gerekirse son sınıf dönemine alınmalı ve yine detaya girilmeden anlatılmalıdır. Kur'an dersi teoriden ziyade pratiğe dayalı bir eğitim esası üzerine bina edildiği için her öğrencinin derse aktif olarak katılımı sağlanmalı, yüzünden okuma saatlerinde her öğrencinin en az yarım sayfa kadar okuması temin edilmelidir.

Vardığımız sonuç neticesinde Kur'an öğretiminin daha kaliteli hale getirilmesi hususunda şu önerilerin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bu okullarda görev yapan Kur'an hocalarının belli periyotlarla hizmet içi eğitimine alınması, hem mesleki hem de pedagojik bilgilerinin güncellenmesi verimi artıracaktır. Kur'an dersinin zorluk ve ihtiyaçlarına uygun fiziki mekanların düzenlenmesi önem arz etmektedir. İmam Hatip Okullarında her hocanın Kur'an dersine verilmesinden ziyade, imkanlar ölçüsünde özel eğitimi olan hocaların tercih edilmesi isabetli olacaktır. Öğrencilerin seviyesine göre sınıflar oluşturulmalı, Kız İmam Hatiplerde Kur'an derslerine mutlaka bayan hocalar, erkeklerde ise mutlaka erkek hocaların girmesi sağlanmalı, imkanlar yoksa bu durum yetkili merciler marifetiyle çözüme kavuşturulmalıdır.

Kaynakça

Aksoy, Fikri, *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Âdâbı*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1970.

Altıkulaç, Tayyar, *Zorlukları Aşarken III*, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011.

Ayhan, Halis, “İmam Hatip Lisesi”, *DİA*, XXII, s.191-194, İstanbul 2000.

Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul: Çağrı yayınları, 1981.

Çetin, Abdurrahman, *Kur’an Okuma Esasları*, Bursa: Emin Yayınları, 2012.

Dinçer, Nahit, *1913’den Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974.

Husari, Ravza Cemal, *el-Menhelü’l-Müfîd fi Usûli’l-Kıraati ve’t-Tecvîd*, Dımeşk: Darulkelim, 2005.

İbn Cezeri, Hafız Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *et-Temhid fi İlmi’t-Tecvid*, Beyrut 1989.

_____ *en-Neşr fi’l-Kıraati’l-Aşr*, Beyrut: Darulfikir, ts.

İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Riyad 1983.

el-Kabbânî, Muhammed İzzi, *Kifâyetü’l-Müstefîd fi İlm-i’l-Kıraati ve’t-Tecvîd*, Dımeşk: Daru’l-Hayr, 1991.

Kara, İsmail, *Cumhuriyet Türkiyesi’nde Bir Mesele Olarak İslam*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.

Karaçam, İsmail, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2000.

Kılıç, Mustafa, “İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur’an Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”, İstanbul, MÜİFD, 2014, c.47, s. 69-106.

Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, Beyrut 1993.

Manaz, Abdullah, *Türkiye’de Siyasal İslamcılık*, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Mennau’l-Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’an*, Beyrut 1993.

Nasr, Atıyye Kabil, *Ğayetü'l-Mürîd fî İlmi't-Tecvîd*, Riyad: Mektebetülharameyn, 1981.

Öcal, Mustafa, Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de din Eğitimi ve Öğretimi, *Uludağ ÜİFD*, cilt:VII, sayı:7, Bursa 1997, s.241-268.

Özdalga, Elisabeth *İslamcılığın Türkiye Seyri*, çev. Gamze Türkoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Sağman, Ali Rıza, Yeni Sağman Tecvîdi, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1957.

Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Camiu's-Sahîh*, Beyrut 1996.

Ünlü, Demirhan, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvîdi*, Ankara: MEB Yayınları, 7983.

Ünsür, Ahmet, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, *Ensar Neşriyat*, İstanbul 2005.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Yayınevi, 1971.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki'Tenzîl ve Uyuni'l-Akâvil fî Vücuhi't-Te'vîl*, Beyrut: Darulfikr, ts.